

дążącego do normalizacji w duchu Ewangelii stosunków polsko-ukraińskich. Kapłana nie szczędzącego sił w pracy nad podniesieniem poziomu moralnego diecezjan.

W swoich listach pasterskich stosował prostą argumentację: «zło jest zawsze złem», a człowiek jako istota Boska powinien dążyć do doskonałości, bo wtedy staje się podobny do Stwórcy. Takim był i tego wymagał od innych, męczennik za wiarę, ofiara stalinowskiego reżimu – biskup Josafat Kocyłowski.

1. Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [dalej: MWRiOP]. – Sygn. 420, k. 353. 2. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 345. 3. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 301, sygn. 415, k. 224. – Skargi składane ze strony wojewody lwowskiego Kazimierza Grabowskiego oraz wojewody krakowskiego Kazimierza Galeckiego. 4. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 303, 305, 329, 428. 5. AAN, MWRiOP. – Sygn. 420, k. 425. 6. AAN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. – Sygn. 2861, k. 21. 7. Archiwum Kurii Grekokatolickiej w Przemyślu. – Sygn. 1, List bp Josafata Kocyłowskiego z dnia 26 listopada 1919 r. do Instytutu Wdów i Sierot z prośbą o niezwłoczne powołanie Komitetów pomocy dla ofiar wojny. 8. Archiwum Państwowe w Przemyślu [APP], Archiwum Kapituły Grekokatolickiej [dalej: AKGK]. – Sygn. 5, k. 9. 9. AAP, Archiwum Biskupstwa Grekokatolickiego [dalej: ABGK]. – Sygn. 5573, s. 309. 10. APP, AKGK. – Sygn. 5, k. 27. 11. APP, AKGK. – Sygn. 5, Sprawozdania z posiedzeń Kapituły. 12. APP, ABGK. – Sygn. 145. 13. *Biłas I.* Likwidacja grekokatolickiej diecezji przemyskiej oraz tragiczne losy jej ordynariusza biskupa J. Kocyłowskiego w kontekście polityki wyznaniowej ZSRR // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa, t. 3. – Przemyśl, 1996. – S. 277, 278. 14. Dwadcat lit na Władcim Prestoli // Lubilejnyj Almanach Ukrainy Bohosławiw Peremyskoj Eparchiji. – Peremysl, 1937. – S. 67. 15. *Drozd R.* Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989. – T. I. – Warszawa, 2001. – S. 28-36; *Mironowicz E.* Polityka narodowościowa PRL. – Białystok 2000. – S. 51-60. 16. *Hrynyk B.* Spomin. – S. 23 (maszynopis w posiadaniu ks. S. Dziubiny z Przemyśla). 17. *Iwaneczko D.* Biskup Josafat Kocyłowski (1876–1947). Życie i działalność // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa – T. 3. – Przemyśl 1996. – S. 255. 18. Katalog biskupów obrządku grecko-katolickiego // Historia Kościoła w Polsce, t. 2, red. B. Kumor, Z. Obertyński. – Poznań; Warszawa, 1974. 19. *Łubieński H. I.* Najważniejsza reforma w Kościele Grecko-Katolickim. Problem celibatu

kleru // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Nr 51–52. – S. 7. 20. *Martyniak J.* Kościół grekokatolicki w Polsce w latach 1947–1996 // Przemyskie Eparchialne Wiadomości. – Szematyzm 2007. – Przemyśl 2007. – S. 5. 21. *Misiło E.* Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946. – T. 1. – Warszawa, 1996. – S. 30–31. 22. *Nabywaniec S.* Unicy biskupi przemyscy w latach 1610–1991, Rzeszów 1995, s. 81–84. 23. *Nazarko I.* Josafat Kocyłowski OSBM, episkopus peremyslensis (1917–1947) // *Analecta Ordinis S. Basilli Magni.* – 1953. – S. 475. 24. *Olejnik L.* Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960. – Łódź, 2003. – S. 266–291. 25. Pamiątki Peremyskoj Władyki kyr Josafata Kocyłowskoj. Spomin. – Mjunchen, 1956. – S. 5. 26. *Papierzyńska-Turek M.* Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. – Kraków: Wydawn. Literackie, 1979. – S. 136. 27. Peremyski Eparchialni Wiadomości. – 1928. – Nr 1. – S. 1–4. 28. Peremyski Eparchialni Wiadomości. – 1935. – Nr 4. – S. 41–43. 29. Peremysł zahidnoj bastion Ukrainy, red. B. Zachajkewycz. – New York; Filadelfia, 1961. – S. 380. 30. *Perchacz A.* Spomyny z pobytu hreko-katolickoj Duchownoj Seminarii w Kromierzi 1915 r. // Jubilejnyj almanach ukrainy Bohosławiw peremyskoj eparchiji. – Przemyśl, 1937. – S. 120. 31. *Prus E.* Cerkiew grekokatolicka w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej // Śląskie Studia Historyczne. – 1975. – T. 1. – S. 74. 32. *Rataj M.* Pamiątki 1918–1927. – Warszawa, 1965. – S. 236. 33. *Ryńca M.* Administracja Apostolska Łemkowszczyzny. – Kraków, 2001. – S. 13. 34. *Smoleński P.* Jest już za późno // Gazeta wyborcza. – 2002. – 16/17. – P. 11. 35. *Stępień S.* Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918–1939 // Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – T. 3. – Przemyśl, 1996. – S. 191–192. 36. *Sywczyk W.* Ostatni dni ukraińsko Peremysla: 1944–1947 // Na Chrystowij nywi. Spomyny. – New York, 1978. – S. 172–176. 37. Swiato Radosti (Przemyśl (jednodniówka)). – 1941. – 10 lipca. 38. Ukraiński Beskid. – 1936. – Nr 8. – S. 1. 39. Ukraiński papskij seminar im. św. Josafata w Rzymie // Jubilejnyj almanach ukrainy Bohosławiw peremyskoj eparchiji. – Przemyśl, 1937. – S. 12. 40. Urząd Stanu Cywilnego w Sanoku. – Librum metriculum natorum copulatorum. Parochia Latin greko-kat. 1848–1876. 41. *Wisnik Peremyskoj Eparchiji* // 1917. – Nr 14. – S. 109; Katalog biskupów obrządku grecko-katolickiego // Historia Kościoła w Polsce. – T. 2 / B. Kumor, Z. Obertyński. – Poznań; Warszawa, 1974. – S. 309. 42. *Вежбенец В.* Значення церковної еліти для українців в Польщі після Другої світової війни на прикладі о. Василя Гриника / В. Вежбенец, Й. Е. Потачек // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 14. – С. 144–154.

УДК 17.023.32:141.72(477)«18/19»

Юлія Чернова

Філософські аспекти національної ідентичності феміністок України наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ідея емансипації жінки на теренах України, стала своєрідним продовженням західноєвропейської феміністичної ідеології. Поява фемінізму на українському ґрунті була обумовлена зневірою у старих ідеалах, руйнуванням патріархальної системи, у якій жінці відводилася другорядна пасивна роль. Після перейняття західноєвропейського досвіду зі всіма його перевагами та недоліками в українському інтелектуальному середовищі наприкінці XIX століття відбувається становлення власного вітчизняного феміністичного дискурсу.

Ключові слова: феміністика, література, жінка, емансипація, фемінізм.

In Ukraine the idea of the woman's emancipation became a continuation of the West-European feminist ideology. The appearance of the feminist ideology in Ukraine was caused by the disappointment in old ideals, by destroying of the patriarchal system which appropriated a woman less important and a passive role. After the learning of the West-European experience with all its advantages and weaknesses in the Ukrainian intellectual milieu at the end of the 19th century the settling the own native feminist discourse took place.

Keywords: Feminist, Literature, Woman, Emancipation, Feminism.

Своєрідним продовженням західноєвропейської феміністичної ідеології на теренах Західної України постала ідея емансипації жінки. Вихідним пунктом феміністичної ідеології була критика суспільного становища тогочасних жінок з усіх соціальних прошарків, зокрема, критика панівної системи виховання і освіти жінок, обмежень їх самореалізації у політично-правовій та економічно-виробничій сферах.

Поява фемінізму на українському ґрунті була обумовлена розчаруванням у старих ідеалах, руйнуванням патріархальної системи, у якій жінці відводилася другорядна пасивна роль. Зрештою, перейнявши західноєвропейський досвід зі всіма його перевагами та недоліками, в українстиці наприкінці XIX століття відбувається становлення власного вітчизняного феміністичного дискурсу.

З утвердженням феміністичної ідеології на теренах України та з появою жінок-феміністок у художній культурі кінця XIX – початку XX ст. відбуваються процеси засадничо нові для традиційної сфери соціального життя. Літературна, перекладацька, публіцистична і журналістська діяльність жінок означала творчу самореалізацію та сприяла їхній емансипації. Згідно твердженню Кейт Мілет, що література стала полем жіночої самореалізації, спробою заявити про себе, звільнитися від мовчання та приниження, які довгий час супроводжували жінок [5]. Авторки відходять від ролі взірцевої матері, господині, дружини, доньки, що насаджувалась патріархальною системою.

Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко, Климента Попович, Євгенія Ярошинська, Ольга та Михайлина Рошкевич прийшли в українську культуру різними шляхами, але однією з головних позицій кожної з них було подолати тогочасні уявлення про норми і стандарти жіночого життєвого покликання. Як зазначає Віра Агеєва: «Жінка перестає бути лише об'єктом, побаченим ззовні, з іншої системи ціннісних координат, перестає бути чимось маргінальним щодо незмінного центру – світу чоловіків» [1, с. 13]. Отже, розширились і межі культурного простору діяльності жінок.

Звернемось більш конкретно до діяльності феміністичного осередку на Західній Україні наприкінці XIX ст. – «Товариство руських жінок в Станіславові». Метою цього товариства мала бути пропаганда жіночого питання за допомогою літератури, тобто з одного боку роз'яснення українському громадянству через лекції та відповідні видання українською мовою, сучасного становища й сучасної боротьби жіноцтва, з другого ж – підняття свідомості українських жінок у цьому напрямі і пробудження серед них руху, аналогічного до руху жінок в інших освічених країнах. З цього приводу Н. Кобринська зазначала: «Ми поклали собі метою впливати на розвій жіночого духа через літературу, бо література була вірним образом ясних і темних сторін суспільного ладу, его потреб і недостатків» [4, с. 316]. Та каменем спотикання стала «сучасна» Наталі Кобринській літературна традиція. Літературною спадщиною «сучасницям» перепала доба романтизму – обдарування жіночого образу ідеєю Березині, оспівування її жіночності, а поряд з тим ніжності, доброзичливості, турботливості, незахищеності все ж у тому «лоні чоловічої опіки». Якою ж мала постати перед суспільством «нова пані»? Своїми пересторогами поділилась Наталія Кобринська в листуванні з подругою (О. Пчілкою): «...читання книжок, та й той не доводить до пожаданих результатів. Бо у нас не лиш межі русинками, але і польками читання приносить не раз більше шкоди, як пожитку, – читають без вибору, читають що попаде... Тепер ще наше жіноцтво бриє в творах романтичної школи, і все, що новіше, реальніше, відкидається яко зле і неморальне» [4, с. 48]. Однак, доба романтизму позначилась й зломом зумовлених новими віяннями історичного часу – людська особистість почала трактуватись романтиками як вільна і творча індивідуальність. «Однією з рис романтизму XIX ст. була емансипація особистості, підкреслене не раз вивищування свого «я», обоготворення одиниць незвичайних і геніальних», – зазначив Іван Франко. [9, с. 106]. Не забарилась і Наталія Кобринська з приверненням уваги до «жіночого питання». Успіх її першого твору «Задля кусника хліба» був очевидним. Слова гарячої підтримки письменниці отримала від Івана Франка: «Чи знаєте Ви, що се Ви написали таку штуку, котрій рівної вся наша література галицька досі не

видала?» [9, с. 67]. Йшлося в оповіданні, ясна річ, про незвичну для тодішнього українського письменства феміністичну проблематику. Схвально відгукнувся про літературну діяльність галицької феміністки й відомий критик С. Єфремов: «Поруч з публіцистичними працями, дає вона й серію гарних нарисів та оповідань («Задля кусника хліба», «Ядзя і Катруся», «Дух часу», особливо «Виборець») на бойові для галицького громадянства теми, як жіноча емансипація, нові напрями в громадських настроях, психологія живих пережитків минулого перед новими подіями і т. ін., і вмє зробити це, не переходячи на поле публіцистики, справжнім залишаючись художником» [4, с. 135].

Проте, як зазначає Христина Клосинська, «беручи до рук перо, жінка замінює тихий світ домашнього начиння на бичування тонкою нагайкою критиків. Важко собі уявити, щоб без особливого опору прихильники патріархального устрою соціуму сприйняли новий образ і стиль життя жінки, у руці якої перо замінило ткацький човник. Той старий закремпований світ визнавав тільки ідеальних матерів, дружин... і повій» [10, с. 34], тому й діяльність Н. Кобринської зазнавала надзвичайної критики. Відомо про публічний конфлікт між С. Єфремовим та О. Кобилянською, коли С. Єфремов осуджував письменницю, яка не шанувала народом даний їй талант, а заговорила про якісь «полові питання», про потреби зманіжених панночок. М. Павлик у листі до М. Драгоманова, сповіщаючи про спроби організації жіноцтва до громадської діяльності, писав: «Дівчат наш піп втяг, завів із них церковні сестриці. Я ж, знаючи куди це може піти, задумав таке: з усіх тих, що вписалися дівчат, зробити таке товариство, аби сходилося в неділі й свята і слухало, що в книжечках для народу. Я даю видання «Просвіти» і коломийські, а вони най би собі вже більше (чого не може буде добути так) самі докупили за тоті гроші, що в церкві в їх руках» [4, с. 4]. І. Франко відразу ж побачив у задумі М. Павлика однобічний підхід і писав йому про недоцільність такого шляху. Однак, складена ситуація назавжди розсварила між собою Н. Кобринську та М. Павлика, який ще не раз намагався зашкодити діяльності галицької феміністки. Але попри критику «колег», Н. Кобринська відіграла важливу роль у розвитку жіночого руху на Україні, вона прагнула зробити так, щоб жінок нарешті почули і дали шанс на самовираження. Діяльність цієї письменниці та громадської діячки є переконливим доказом значення літератури у справі пробудження свідомості української жінки, першою спробою жінки-автора брати участь у цьому процесі, спробою, яка увінчалась успіхом.

Надалі виклик домінуючій чоловічій традиції кинули Леся Українка та Ольга Кобилянська. «Літературний образ жінки XIX століття – «покритки», «бурлачки», «повії», що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед «царівною» і «одержимою духом». В українській літературі вперше прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним і феміністична ідея», – писала Соломія Павличко [7, с. 53]. Вхідження письменниць до феміністичної проблематики, особистої інтерпретації політичних постулатів фемінізму, а також його втілення у творчості, на думку Соломії Павличко, мало свої особливості. До того ж, жодна із письменниць не була активісткою феміністського руху. Так, Леся Українка «жіноче питання» розглядала в дусі франкового радикалізму. Деякий скептицизм щодо фемінізму пояснюється її переконанням, що проблеми жінок не можуть бути вирішені відокремлено від загальносуспільних. З приводу пропозицій організаторки жіночого руху у Галичині

Н. Кобринської стосовно співпраці, Леся Українка писала: «Очевидно, ми порозуміємось не можемо. Вона задала, наприклад, мені такі теми: "Жінка-українка та її діяльність на полі національного відродження", а я не розумію, як би се приступитись до такої незвичайної теми» [8, с. 39]. Лесі Українці важливішою була не так рівність прав, як рівність можливостей і обов'язків. У листі до О. Маковея вона іронізує над його «поблажливістю» в оцінці жіночої творчості: «Я тільки думаю, що критика від того не ліпшає й не гіршає, що пише її жінка; Ви так по-лицарськи говорите про жінок-критиків, що після сього якимось рука не підіймається писати щось критичного проти Вас. Видно, справді у вас в Галичині "жіноче питання" дуже в моді тепер, бо Ви раз у раз на його звертаєте. Навіть вибрали собі спеціальність "критика дівочих творів"...» [8, с. 209]. Про своє переконання у необхідності «співпраці» і взаємодоповнення чоловічих та жіночих точок зору, умовиводів і світоглядних позицій Леся Українка пише в листі до Агатагела Кримського: «Бачите, мужеська "рація" в погляді на деякі справи дуже однобока, тому ми доповнюємо її своєю "рацією", може, теж однобокою, але тільки з них обох може вийти щось ціле і справедливе (ми тільки не звикли одважно казати: "я маю рацію", а кажемо несміливо: "мені здається")» [8, с. 150].

На відміну від Лесі Українки, Ольга Кобилянська, безкомпромісно оминаючи традиційний побутовізм, йшла до українства «європейським» шляхом. «Женщина, побіч своєю природою назначеної задачі стати жінкою й матір'ю, посідає й надане тою самою природою право – бути і собі самій ціллю, іменно в тім смислі, як буває собі ціллю мужчина» – наголошувала Кобилянська на зборах «Товариства руських жінок на Буковині» у своїй доповіді 1894 року [3, с. 15].

Прихід в українську літературу талановитої письменниці був своєрідним подвигом її високого духу. Ольга Кобилянська – це письменниця глибоких душевних переживань, напруженої думки, ліричних настроїв. Вона виступила як прозаїк-новатор. За спостереженням Д. Павличка, читач і сьогодні приходять до її творів «по естетичну насолоду і познання жіночого характеру, адже ж вона створила цілу енциклопедію жіночої душі» [6, с. 23].

Позитивно оцінив ранню творчість західноукраїнської Царівни й Іван Франко. Так, у статті «З останніх десятиліть XIX в.», маючи на увазі насамперед твори Кобилянської, він писав: «Нова белетристика – це надзвичайно тонка філігранова робота; її змагання – наблизити до музики. Задля цього вона надзвичайно дбає о форму, о мелодійність, о ритмічність бесіди» [9, с. 17]. Окрім цього він зазначає: «Се перша в нас повість основана не на інтригах та любовних пригодах, а на психічній аналізі буденного життя пересічних людей» [9, с. 128]. Агатагел Кримський також захоплюється творчістю Ольги Кобилянської, письменник розумів цінність повісті та актуальність тих проблем, які зачіпає у ній письменниця: «Кобилянська пише дуже інтересно, адже не один у нас могтимо зложити повість, що й дуже високими ідеями буде повна, і психологічно буде правдива; та коли в ній не буде цікавості, коли не буде в ній пекучої захоплюючої інтересності, то небагато людей читатимуть таку повість – хіба що з пересвідчення» [3, с. 480]. Прихильно зустрів появу повісті і М. Євшан, який писав про «Царівну», що ця повість «будить душу до життя, будить змагання до досконалення, вчить у праці поринати, купатися в ній і пити з неї мов з тої золотої чаші щастя та цілковите задоволення» [3, с. 26]. Високо оцінив ранню творчість Ольги Кобилянської її друг М. Шаповал: «Я хотів досконалості,

але думав, що вона не можлива. І раптом випадок. Влітку я здобув "Царівну" і прочитав у лісі. Бути собі ціллю! Це те, що мені треба було... стати людиною досконалою, внутрішньо незалежною, творчою. Прокинулася буйна гордість. Це була свідомість людської гідності» [3, с. 26].

Однак для М. Грушевського «ціла енциклопедія жіночої душі» постала відображенням «дівочого дневника на звиш 400 сторінок – брр!» [3, с. 176]. Рецензент не відчув ні сучасності теми, ні художньої манери авторки, ні новизни, яку внесли перші твори письменниці (зокрема повість «Царівна»), в українську літературу. Повість видалася М. Грушевському модернізацією старої, вічної історії про Попелюшку, в якій бракувало локального колориту: «...історія може бути перенесена без великих перемін у яку-небудь країну...» [3, с. 176]. Окрім того, він закидав Ользі Кобилянській гіпертрофований психологізм: сюжет психологічний, а «все інше» ролі письменниці не відігравало. Проте, у свою чергу, письменниця відреагувала на ці закиди достойно: «Наталка є новітній тип, впроваджений в салон руської літератури, де її жіноцтво сидить на народних строях, з старосвітськими ідеями і зітхає до місяченька. Наталка ж думає вже над собою і другими, так і видить, що праця надає чоловікові смисл в житті» [3, с. 17]. Галицькі критики неодноразово звинувачували О. Кобилянську мало не у плагиаті, нібито вона списала своїх героїв з західноєвропейських зразків, бо в українському суспільстві таких жінок не було і бути не може. Натомість, О. Кобилянська цілком свідомо актуалізації нового типу героїнь. «Однак я думаю, – резонно зауважує письменниця, – що моя заслуга се та, що мої героїні витиснули вже або бодай звернуть на себе увагу русинів, що побіч дотеперішніх Марусь, Ганусь і Катрусь можуть стати і жінки європейського характеру» [3, с. 11]. Ольга Кобилянська, вводячи жінку в соціальне життя на рівні суб'єкту соціуму, а не об'єкту, що характерне для патріархальних настанов суспільного ладу, зазначає, що «нова жінка» – людина сильна характером, позбавлена романтичної імперсональності, спроможна на одинокий виклик суспільству. Саме цих рис бракувало жіночим образам у чоловічій народницькій літературі. Героїням О. Кобилянської властива певна закономірність у лінії поведінки. Вони, з одного боку, прагнуть істинного, вільного кохання, а з іншого – бояться його, хочуть і не хочуть любити. Страх перед патріархальним шлюбом видає острах нерівноправності у стосунках жінки і чоловіка. Ідеал О. Кобилянської – жінка освічена, інтелегентна, з високими духовними запитами і прогресивними поглядами. Зачаровує її серце: воно у героїнь Кобилянської любляче і ніжне, здатне на великі почуття.

Отже, художня література в українській народницькій традиції XIX ст. трактувалася насамперед як вихователька і наставниця народу, а зв'язок художніх творів з тогочасною суспільною реальністю вважали одним з найважливіших критеріїв їхньої мистецької вартості. З огляду на такі переконання цілком закономірним виглядає прагнення очільниці першого феміністичного товариства на теренах Західної України, Н. Кобринської – впливати на розвій жіночого руху через літературу [4, с. 123].

Світоглядні та соціокультурні аспекти становлення жіночих рухів на теренах Західної України у кінці XIX на початку XX століть постали підґрунтям розвитку жіночої гуманітаристики. Письменниці на сторінках своїх творів презентують новий тип жінки, яка перевтілюється в самодостатню особистість, яка постає вже не об'єктом соціального побуту, а рівноправним суб'єктом суспільних відносин. Саме еман-

сипація жінок – це виявлення енергійного стремління до здобуття особистої свободи і прав на набуття фахового чи іншого знання в усіх галузях науки та прав займати посади в державній чи приватній службі.

Творчість письменниць-феміністок не є виключно психологічною. Утвердження образу жінки як освіченої, інтелігентної, з високими духовними запитами і прогресивними поглядами покликани подолати маргінальне становище статусу жінки у вітчизняному патріархальному суспільстві.

1. Агеева В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія / Віра Агеева. – К.: «Факт», 2003. – 320 с. 2. Агеева В. Філософія жіночого існування // Бовуар

Симона де. Друга стаття: в 2 т. / Віра Агеева – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 5–21. 3. Кобилянська О. Твори: в 5 т. / О. Кобилянська. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1962. – Т. 1. – 490 с. 4. Кобринська Н. Вибрані твори / Наталія Кобринська. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 418 с. 5. Мілет К. Сексуальна політика / К. Мілет. – К., 1998. – 624 с. 6. Павличко Д. Туга і непогора / Дмитро Павличко // Павличко Д. Магістралями слова. – К., 1977. 7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Павличко. – К.: Либідь, 1997. – 360 с. 8. Українка Леся. Твори: У 12 т. / Леся Українка. □ Нью-Йорк, 1954. – Т. 8. – 264 с. 9. Франко І. Українська альманахова література / Іван Франко // Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. – Київ, 1980. – Т. 27. – 272 с. 10. Klosinska A. Kobieta autorka / A. Klosinska // Teksty drugie. – Warszawa, 1995. – № 3–4. – S. 81.

УДК [37.0+811.161.2+055.551(-27.542)]:329(470+571)«1906»

Олександр Коник

Освіта, мова і національний устрій Російської імперії в програмах загальноросійських політичних партій 1906 р.

У статті зроблено висновок про те, що українська проблематика на початку 1906 р. прямо не розглядалася жодною із загальноросійських партій. Це є свідченням консолідованої позиції російського політикуму, який навіть шляхом замовчування намагався розчинити українство в російському політичному просторі.

Ключові слова: політична партія, українство, національно-культурна автономія, політичний простір, Російська імперія.

The conclusion that the Ukrainian problems at the beginning of 1906 were not directly considered by any of the All-Russian political parties is made. It is testified that the consolidated position of Russian politicians who tried to ignore and dissolve Ukrainians in the Russian political area.

Keywords: Political Party, Ukrainians, Political Space, Russian Empire, National-Cultural Autonomy.

Партійна система в Росії на початку ХХ ст. перебувала у зародковому стані. Створення політичних партій було справою, передусім, інтелігенції. Виникла нова суспільна колізія: запозичені на Заході ідеї і політичні доктрини не завжди були пристосовані до російських умов, а отже, їх адаптація, перенесення «на рідний ґрунт» була, власне, головною проблемою більшості російських партій [6, с. 32] та головним боєм для діючої влади [8]. Тому в потоці політичної літератури, що розливалася Російською імперією в роки революції 1905–1907 рр., помітне місце займали збірники або окремо видані партійні програми [9; 11; 14]. У 90-х рр. ХХ ст. більшість програм політичних партій та організацій були перевидані [12; 13]. Широким полем діяльності для партійних ораторів у плані роботи з роз'яснення програмних положень була також Державна дума, на що звертали увагу вже сучасники подій [2, с. 143–144]. Діяльність Думи добре задокументована, зокрема й у доступних у більшості великих бібліотек стенографічних звітах [1].

Предметом нашої розвідки є взаємозв'язок між освітою, мовою освіти і національною проблемою в Російській імперії у партійних програмах російських політичних партій, конститутованих станом на початок 1906 р. У контексті вирішення українського національного питання, якщо брати до уваги тільки один з найбільш популярних збірників програм початку 1906 р. (не пізніше березня), існування такого питання було радше фігурою замовчування, проте й такий «негативний» підхід є красномовним та добре характеризує ставлення ранньої російської багатопартійності до національних потреб і вимог українців, зокрема у сфері освіти та функціонування української мови.

Питання про доступ до освіти рідною мовою, таке важливе для слов'ян Центрально-Східної Європи у період їх національно-визвольних змагань кінця ХVІІІ–ХІХ ст., у Російській імперії було актуальним ще й на початку ХХ ст.

Проблема мови викладання в освітніх закладах трактується сьогодні як політичне явище, властиве «...епосі становлення націоналізмів, а боротьба за неї в парламентських установах – як важлива складова формування нації через привернення уваги до освіти, котра в новітню добу стала тісно пов'язуватися з вибором мови викладання: адже мова, як інструмент передання знань, перетворювалася на стрижень культури народу, «медіум націоналізму», призначений пробуджувати національну ідентичність та виховувати еліту нації [...]. Масовість руху мала гарантуватися в першу чергу публічним шкільництвом, яке б закладалося на легальних підставах у місцях зосередження українців. Українська мова викладання сприяла б консолідації населення в культурну спільноту зі спільною «історичною пам'яттю» [7, с. 213].

Скликання Державної думи значно активізувало створення політичних партій в імперії та їх намагання донести свої програмні положення до потенційних виборців. Видавці досить швидко зорієнтувалися в ситуації, пропонуючи читачам збірники партійних програм [4, с. 81]. Один із таких збірників цікавий нам передусім тим, що був одним із перших, тому вміщені в ньому програми були практично ще не коригованими подальшим розвитком політичних подій у державі, передвиборної боротьби, думських ристалищ тощо, а партії, що задекларували таким чином своє політичне існування, ще не пройшли «природного відбору» міжреволюційного десятиліття 1907–1917 рр. [10]. Збірник містить платформи сімнадцяти партій – як легальних, утворених після Маніфесту 17 жовтня 1905 р., таких, як октябристи, так і організованих раніше, але нелегальних партій, як РСДРП чи ПСР. Ці останні таким чином, користуючись свободами, задекларованими у Маніфесті, фактично отримували легітимний канал поширення своїх програмних матеріалів. Якщо дивитися на кількість партій, що заявили про своє існування у цей період (тобто з 1898 р., коли отримала організаційне оформлення